

A finn nyelvjárási tájak múltja, jelene, jövője

A finn nyelvészek az utóbbi években félig-meddig játékosan a nyelvjárási tájról kezdenek beszélni. Nyelvjárási táj eszerint az, ahol a népnyelv él: emberek, tájak és még maga a nyelv, a nyelvjárás is.

A finn nyelv fejlesztői tudomásunk szerint már negyedfélszáz év óta járják a nyelvjárási tájat. Az első ilyen tájnyelvjáró természetesen MIKAEL AGRICOLA (1510—1557) volt. Nem tudhatjuk, hogy széllel szemben haladt-é nyelvi barangolásai során, de azt tudjuk, hogy már világos elképzelése volt a finn beszéd egymástól különböző nyelvjárásokra való megosztásáról. Agricola jól látta, hogy a finnek irodalmi nyelvét nem tanácsos csupán egyetlen nyelvjárásra alapozni. Újtestamentum fordítását Turku környékének délnyugati nyelvjárásai fölhasználásával végezte, de a viipuri délkeleti finn nyelvjárások egyes jelenségeit is beépítette könyveibe. Így irodalmi nyelvünk két különböző nyelvjáráson alapszik.

Agricolának nem volt ideje az egész Bibliát lefordítania; csupán a teljes Újtestamentum és az Ótestamentum néhány könyve készült el. Az egész Biblia lefordítására a svéd és egyben finn király 1601-ben tanácsot hívott össze. A fordításnak nyelvilag olyan „tisztának” kellett lennie, hogy Finnország minél nagyobb területén megérthessék. A mű 1642-ben készült el, és így a finnek — a skandináv országok közül a legkésőbb — a teljes Bibliát immár anyanyelvükön olvashatták.

A bizottság munkáját Agricola örökségének fölhasználása segítségével végezte, de a tiszta finn nyelv keresése közben kirívóan délnyugatias nyelvjárási sajátosságokkal vagy a svéd mintájára készült tükörfordításokkal és szerkezetekkel vagy pedig a hámei nyelvjárások anyagával helyettesítette. Így a harmadik fő nyelvjárás bekapcsolódott irodalmi nyelvünk továbbfejlesztésébe. És a hagyomány folytatódott. Amikor a pietisták az 1700-as években meg akarták újítani és föl akarták frissíteni a finn nyelvet, újítási törekvéseikhez az anyagot a pohjalai (északi) nyelvjárásokból vették. Végül is a Kalevala (1835) és a népdal iránti lelkesedés ösztönözte a finn irodalmi nyelv gazdagítását, kifejezőképességének erejét és megtisztította a savoi nyelvjárások bő szókészletével és sajátó; mondatszerkezetével.

Ahogy a finn irodalmi nyelv mai változata kialakult, azt a nyelvjárások közötti küzdelem eredményének szokás nevezni. Ez a fogalmazás kissé félrevezető, mivel az idők folyamán a nyelvjárások nem álltak egymással szemben, hanem csupán arról van szó, hogy a hosszú fejlődési utat megtett irodalmi nyelvből a savoi nyelvjárás sokáig kirekesztődött. Mégsem tévedés ezt a folyamatot a nyelvjárások küzdel-

mének nevezni, hiszen az egymás mellett élő nyelvi változatok időnként hevesen összeütköztek. Nyelvi kultúránk szerencséje, hogy ez a szembenállás kompromisszummal végződött: az irodalmi finn megőrizte már korábban kialakult nyelvi formáit, de meg kellett válnia egyes jellemző nyugati finn nyelvi sajátosságoktól a keleti nyelvjárások javára. A finn irodalmi nyelvbe gazdagon áramlott a keleti nyelvjárások szókincese, ám ez a nyelvi megújulás nem szorította ki a korábbi évszázadok más vidékekről származó szókincsét.

Irodalmi nyelvünk tehát fokról fokra alakult ki a nyelvjárásokból, és így majdnem mindegyik irodalmi finn sajátosság — így vagy úgy — nyelvjárási sajátosság, noha egyetlen nyelvjárásban sincs meg az irodalmi nyelv minden sajátossága. Igen elterjedt az a nézet, hogy a legtisztább, legszebb finnt Keuruuban beszélnek, vagyis hogy Keuruu nyelvjárása igen közel áll az irodalmi finnhez. Ez a föltevés nem is olyan alaptalan. Keuruu nyelvjárásában a keleti és a nyugati sajátosságok majdnem ugyanolyan arányban keverednek, mint az irodalmi finnben, és e nyelvjárásban ezek a nyelvi jellemzők gyakran ugyanazt eredményezik, mint az irodalmi nyelvben. Másképp fogalmazva, Keuruu nyelvjárásában hasonló folyamat zajlott le, mint ami a finn irodalmi nyelvben tudatos törekvés eredménye. Keuruu földrajzilag is Finnország szívében fekszik. A szerencsés kiegyenlítődéskövetkezményének tartjuk, hogy a hosszú fejlődés eredményeként megszületett irodalmi nyelv nagyon hasonlít a Finnország belsejében lévő nyelvjáráshoz. A finn nyelv fejlesztői nemhiába barangoltak hát a nyelvjárási tájakon. Az irodalmi finn fejlődését más szemszögből is nézhetjük. Az irodalmi nyelv száz évenként új nyelvjárási anyaggal frissült fel: először Agricola nyomtatott könyveinek megjelenésekor (1543), majd a teljes bibliafordítás befejezésekor (1642), a fennofilek és a pietisták nyelvújítási törekvései során (az 1700-as években) és végül a nyelvjárások harca idején (az 1800-as években). Néhány kérdés feltétlenül fölmerül az emberben, amikor a fejlődés folytonosságára és e folytonosság ütemére gondol. Az irodalmi finn nyelvjárási összetételének arányossága csupán esetleges lenne?! Talán lényegesebb az, hogy a finn irodalmi nyelv megmerevül és megújul száz évenként.

*

Hol késlekedik évszázadunk nyelvújítása? A hivatali nyelv megmerevedése és a bikkfanyelv lehet-e az oka annak, hogy újabb nyelvi változás nem történt?

Az irodalmi nyelv megújulási és megújítási törekvései mindig a beszélt nyelv révén hatoltak be a köztudatba. Korábban a beszélt nyelv egyetlen változata a nyelvjárás volt. Ezért egyben a megújulás forrása is ez volt. Most a nyelvjárások mellett új beszélt nyelvi változat fejlődött ki. Az írott nyelvet utánzó köznyelv.

Nyelvünk története folyamán nyelvművelőink talán sohasem voltak olyan rendkívüli helyzetben, mint most. A századforduló idején megindult, a népköltészeti gyűjtés eredményein föllelkesült gyűjtők óriási eredményeket értek el A Hazai Nyelvek Kutatóközpontjában (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus), ahol 1976-tól fogva minden jelentős, a nyelvet érintő nagy nemzeti tervünket központosítottuk, pél-

dául több mint 8 millió feljegyzés van legalább 400 000 különböző szóról. Kutatóközpontunk csupán a finn nyelvjárásokat illetően mintegy 15 000 órányi hangszalagfelvételt őriz a Finn Nyelv Hangszalagarchívumában, azaz ha egyvégtében lejátszánók e szövegeket, majdnem két teljes évig tartana.

Van tehát miből újítanunk. Van aki még azt is megkérdezheti, hogy van-e egyáltalán az ilyen méretű gyűjtésnek értelme, és mi más jelentősége van e nyelvi anyagnak, mint az, hogy van és az, hogy azt mondják róla, hogy értékes. Bizonyára nem volt értelmetlen a gyűjtés, hiszen nyelvünk történetét és önnön múltunkat gyakran csupán a nyelvjárások segítségével érthetjük meg. Több évezredes nyelvemlékei a finneknek nincsenek, és több évszázados is csak igen kevés. Legalább egyszer ezeréves története folyamán a finn nyelv kifejezési lehetőségeit minél tökéletesebben leltároznunk kell. Ezt a munkát véleményem szerint most már elvégeztük. A nyelvjárások még nem tűntek el, s még sokáig nem tűnnek el, az utóbbi évtizedekben azonban lényegesen megváltoztak. A kultúra újításai egyrészt többszáz szó életben maradását tették lehetetlenné, másrészt e folyamattal egyidejűleg lényegében a nyelvjárásokból született irodalmi nyelv és a nyelvi újítások új szókincessel gazdagítják nyelvjárási tájainkat. A nyelv és a kultúra így élnek egymás mellett, s mindig is így éltek. A fejlődés üteme néha lassúbb, néha gyorsabb, és a változások egyszer nagyok, máskor csekélyek. A fejlődés mégis mindig célirányos: mindarra, ami szükséges, a nyelv mindig megteremti kifejezőeszközeit.

A nyelvjárások ősi kifejezőkészletét nem lehet erőszakkal visszavarázsolni, úgy mint azt egyesek remélik, de föl lehet használni a köznyelv gazdagítására, mint eddig is történt. A közeljövőben megkezdődik a *Suomen murteiden sanakirja* (A finn nyelvjárások szótára) megjelentetése, amely hagyományörző nyelvjárásaink szókincsét mind kutatóink, mind pedig nyelvemlékeink számára hozzáférhetővé teszi. E munka gazdag példaanyaga a nyelvjárásoknak a köznyelvi változatokra gyakorolt mondattani és szókincsformáló hatását is érzékelteti, s így nyelvünk megújítói ösztönzést kaphatnak e kimeríthetetlen anyagból.

A nyelvjárásokat és tájnyelvi gyűjtések anyagát nem tekinthetjük csupán más műveltségi szintek kiegészítőinek. Az utóbbi évek több tájnyelvi jellegű honismereti kiadványa egyre gyakrabban foglalkozik elődeink életmódjával, szokásaival, hagyományaisal, mélyebb gyökereinkkel is.

A honismereti jellegű nyelvjárási kiadványok között az utóbbi években két új utat törő könyv jelent meg. ALPO RÄISÄNEN „Kainuun murteiden ja nimistön opasta” (Kainuu nyelvjárásának és névanyagának kalauza) és az Uusikirkko-Társaság, valamint a Kannel-Alapítvány közös gyűjteménye, a „Haastellaa yhes” (Beszéljük meg együtt) című könyvek. Räisänen könyve merőben új típust képvisel a nyelvjárási kiadványok sorában. Úgy mutatja be gondosan Kainuu tájnyelvi sajátosságait, hogy az olvasónak nincsen szüksége külön nyelvtudományos iskolázottságra, mégis megválaszolja azt a gyakran fölmerülő kérdést: miért is használatos ez vagy az a nyelvi alak vagy szó Kainuuban, amikor máshol eltér a nyelvhasználat. Räisänen betekintést nyújt Kainuu hagyományos névanyagába is, azaz elmondja, mit tudha-

tunk meg a nevek tükrében e táj múltjáról. Amikor pedig Räisänen végre megszólaltatja adatközlőit, a szavak nem önkényesen röpködnek, hanem jól hozzáillenek e terület kultúrtörténetét megvilágító bemutatójához. Uudenkirkko és Kanneljärvi honismereti kiadványa nyelvújásias jellegű történeteket tartalmaz. Ezek az egyes községekről, annak lakóiról, a megélhetési lehetőségekről, jeles helyeiről, ünnepeikről, szokásaikról és a község ismertebb eseményeiről beszélnek. Egyszóval mindarról, ami az egykori életmód emlékét idézi.

A csupán nyelvjárási szöveg, amely a szavak születésére és egymás közötti viszonyára nem derít fényt, nem elegendő kiindulópont egy nyelvjárási kalauz megszerkesztéséhez. A tájnyelvi történeteknek érdekeseeknek kell lenniök. A nyelvjárási kalauz szerkesztőjének gondosan kell válogatnia, rendeznie és továbbadnia anyagát, különben „követ nyújt a kenyeret kérő kezébe”.

TUOMO TUOMI

Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft der finnischen Dialektgebiete

Vom Verfasser wird die Rolle der finnischen Dialekte bei der Entstehung der finnischen Literatursprache untersucht. Es ist eine glückliche Sache, daß die sich am Anfang nur auf den südwestlichen Dialekt stützende finnische Literatursprache im Verlauf ihrer Geschichte auch wesentliche Elemente von den zwei anderen, größeren Dialektgebieten, von dem von Häme und auf Grund des Wortschatzes der Kalevala auch von den östlichen Dialekten übernahm. So vereinigte die Literatursprache die wichtigsten Dialekte in sich und machte auch den Wortschatz farbiger und reicher.

T. TUOMI